

Nova vera je vera v tehniko, ki meri potrebe s pridelki. Nova vera je vera v pravično razdeljevanje pridelanih dobrin. Nova vera je vera v oblast države nad denarjem.

Roosvelt je strl dolar. Nemčija je strla marko, Rusija rubel. Denar vsega sveta se zvija v smrtnih krčih. Odslužil je. Zlato, ki mu je tvorilo hrbtenico, leži mrtvo v podzemskih shrambah. Pokopano, najbrže za vedno.

Delavstvo in industrija Slovenije

Vito Kraigher

Uvod.

„Slovenija se iz dneva v dan bolj industrializira“, „Slovenija je najbolj industrijska pokrajina Jugoslavije“, Bodočnost Slovenije je v razvoju njene industrije“ — To so splošne trditve o gospodarskem značaju naše zemlje, katere slišimo in beremo dan za dnevno.

S takimi splošnimi in površnimi trditvami se zadovoljujemo že 10 let, ne poglobimo se pa v bistvo današnjega položaja in razmer, ki vladajo pri nas ter se zlasti oziramo v njen industrijski razvoj z nekim naivnim zaupanjem.

Še mnogo manj nas zanima usoda delavstva, ki je poglavitni tvorec industrije v Sloveniji.

Delavske ustanove — Delavska zbornica, OUZD, Borza dela, Inspekcija dela, Strokovne organizacije — izdajajo leto za letom poročila z bogatimi statističnimi podatki, ki nam pripovedujejo o vedno nižjih delavskih mezdah, o zelo valujočem številu delavstva, o porastu ženske delovne sile itd., kar pa malokdo bere in skoraj nihče ne proučuje. Tako se dogaja, da piše o sestavi ljubljanskega delavstva Hrvat¹ in da Slovenec-Amerikanec,² ki se je za leto dni vrnil v staro domovino, bolje pozna socialno strukturo naše sredine, kakor mi, ki v njej živimo.

Brezbriznost do gradiva, ki kaže razvojne smeri tako važnega dela slovenskega prebivalstva, kakor je delavstvo, je neodpustljiva ter za sedanjost in bližnjo bodočnost Slovenije lahko tudi usodna.

Vsa slovenska poprevertatna politika hira na nepoznavanju dejanskih razmer v Sloveniji, iz katerih bi spoznali razvojne smeri, ki se uveljavljajo na najrazličnejših področjih slovenskega narodnega življa. Vsa poprevertatna politika Slovencev je zato tudi neslovenska in v veliko primerih tudi proti-

¹ Branimir Haberle: „Struktura delavstva naših glavnih mest. I. Delavstvo mesta Ljubljane“. Radnička Zaštita 1935, št. 10—11.

² Luis Adamič.

slovenska. Veliki politični uspeh dr. Janeza Ev. Kreka in njegove, sedaj bivše slovenske ljudske stranke je nasprotno izviral iz spoznanja tedanje največje potrebe slovenskega kmetijskega ljudstva, da se namreč osvobodi oduroških rok in gospodarsko osamosvoji.

Po Kreku in po prevratu se za novo nastale potrebe slovenskega delovnega ljudstva noben politik ni več brugal ali usmerjal svojo politiko v skladu z njimi. Odtod izhaja vsa nezakoreninjenost slovenskih in jugoslovenskih „voditeljev“ po prevratu v ljudstvu.

Nič boljša ni bila politika vodilnih slovenskih delavskih krogov.

Početki delavstva segajo v Sloveniji nazaj v zadnja desetletja Avstro-Ogrske monarhije, v kateri je bilo slovensko delavstvo del delavskega razreda dvojne monarhije. V novo državo je delavstvo, oziroma njegova vodilna plast, prinesla dediščino svoje zgolj razredne opredelitve izpred vojne, ko je sledila v narodnostnem vprašanju v vsem najbolj radikalni izmed meščanskih strank, ne da bi se dokopala do lastnih pravilnejših zaključkov.

Da je socialno vprašanje v sredini majhnega nesamostojnega naroda, kakor smo Slovenci, v tesni zvezi z narodnostnim vprašanjem, ki ga mora rešiti skupno z ostalimi plastmi slovenskega naroda, tega se vodilni delavski krogi niso zavedali niti pred vojno v dvojni monarhiji, niti po vojni v novi državi.

Pri majhnem narodu je vloga delavstva in njegova borba mnogostranejša, kakor pri velikih narodih. Pri teh se mora delavstvo boriti le proti svojemu razrednemu nasprotniku, da izboljša svoj gospodarski položaj. Pri malem narodu pa mora delavstvo sodelovati tudi v borbi, ki jo narod kot celota vodi za svoj obstanek. Borba delavstva malega naroda mora biti sestavni del te druge borbe, ki jo vodi celotni narod. Razredna borba delavstva mora biti vzmet, delavstvo samo vodnik narodove borbe za obstanek in boljše mesto v svetu.

Ker vodilna plast slovenskega delavstva narodnostnega vprašanja tudi v novi državi ni pravilno doumela — smatrala je slovensko vprašanje za rešeno, v kolikor se pa še pojavlja, je pa to zadeva meščanskih strank, ki delavstva ne briga — je tudi v tej postalo le zapadni del delavskega razreda Jugoslavije, brez kake vidnejše vloge, ki bi mu kot najstarejšemu delu vsekakor lahko pripadla. Vodilna plast slovenskega delavstva vidi v delavstvu Slovenije le del delavskega razreda Jugoslavije, redkokdaj pa tudi sestavni del slovenskega naroda. Ta vidik zastoj iščemo tudi v slovenskem delavskem statističnem slovstvu, težko bi ga zasledili tudi v slovenski delavski politiki.

V naslednjem bomo s tega vidika obravnavali sestavo delavstva in zaposlenost industrijskega delavstva v Sloveniji.

Sestava delavstva v Sloveniji.

Slovenija se je zadnja desetletja neprestano industrijalizirala in se z novo državo spojila kot njena najbolj industrijska pokrajina. Ta razvoj Slovenije v zadnjih desetletjih se izraža predvsem v gibanju prebivalstva, ki kaže (gl. spodnjo tabelo³), da je odstotek prebivalstva, ki se preživlja z delom v industriji in obrti, narastel za toliko, za kolikor je padel odstotek prebivalstva, ki ga preživlja poljedelstvo:

Leto	Poljedelstvo	Industrija in obrt
1910	66·8%	14·8%
1921	63·17%	16·45%
1931	60·93%	21·03%

Postopno industrijalizacijo Slovenije lahko zasledujemo tudi iz naraščajočega števila delniških družb v Sloveniji.

Do l. 1880.⁴ so bile ustanovljene 3 industrijske delniške družbe, in sicer Ljubljanska delniška plinarna (ust. l. 1863., likvidirala l. 1916), Kranjska Industrijska družba (ust. l. 1869. z glavnico 600.000 fl.) in Trboveljska Premogokopna družba (ust. l. 1872. z glavnico 1.500.000 fl.). Pred vojno je bilo na Kranjskem 10 delniških družb, od teh 5 industrijskih: K. I. D., T. P. D., Stavbna družba, Delniška plinarna in Železarna Bela peč. L. 1923. je bilo v Sloveniji 156 industrijskih delniških družb in družb z omejeno zavezo. L. 1928. je bilo samo delniških družb industrijskega značaja 38,⁵ ki so posedovale 352 milijonov Din osnovne glavnice.

Ta razvojna pot Slovenije pa še ne sme zavajati k temu, da smatramo Slovenijo za industrijsko pokrajino, delavstvo pa za industrijski proletariat. Slovenija je vse do danes ostala pretežno agrarna dežela — gornja tabela to jasno izraža — ki se pa postopoma industrijalizira.

³ Tabela je sestavljena na podlagi podatkov iz Melikove „Slovenije“ I./2 str. 526—529.

⁴ Gl. razpravo Dr. A. Bilimovića: Nekoliko podatkov o d. d. v Sloveniji (Zbornik Znanstvenih Razprav Jurid. fakultete v Lj. 1924/25) in razpravi dr. A. Ogriza: Delniške družbe v Sloveniji v l. 1919—1925 in Delniške družbe Dravske bavnovine v l. 1919—1928.

⁵ Najvažnejše so: T. P. D., K. I. D., Združene papirnice Vevče, Tovarna usnja Woschnagg v Šoštanju, Westen A. v Celju, Tvornica za dušik v Rušah, delniška pivovarna Union, Strojne tovarne in livarne, Carl Pollak (sedaj Standard družba z. o. z), Jugočeska in Jugoslovanske tekstilne tvornice Mautner.

Ta še vedno pretežno poljedelski značaj Slovenije in prehodna doba v njenem razvoju, dajeta tudi delavstvu, njegovemu nastajanju in današnjemu položaju značaj, ki ga moramo vzeti za osnovo pri preučevanju razmer, v katerih živi slovenski delavec na sedanji razvojni stopnji naše industrijalizacije.

V Sloveniji imamo danes le 3 industrijska središča, ki obstojajo že več desetletij in kjer že lahko govorimo o industrijskem proletariatu. To so rudarski revirji v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku, železarne na Jesenicah in Javorniku ter železniške delavnice v Mariboru. Tu so v teku desetletij ob vsakodnevnem delu ob strojih in v rovih ter v dnevni borbi za kruh in obstanek zrasle že prave delavske generacije, ki predstavljajo jedro slovenskega delavstva in edini naš industrijski proletariat. V ostalih krajih o njem še ne moremo govoriti s toliko upravičenostjo, kakor ravno v zgoraj omenjenih.

Ta industrijska središča — Trbovlje, Jesenice in Maribor —, so l. 1926 štejele okoli 12.000 aktivnih delavcev. V zadnjih desetih letih pa je število delavstva v Trbovljah in železniških delavnicah v Mariboru padlo za polovico,⁶ na Jesenicah pa se je le malo spremenilo. V Trbovljah, Zagorju in Hrastniku je število rudarjev že v teku l. 1926. padlo od 7000 na 5000. L. 1933. pa je znašalo celokupno število zaposlenih rudarjev v teh revirjih komaj 1800 mož.⁷ Enako so se izvršile tudi številne redukcije v železniških delavnicah v Mariboru, tako da lahko trdimo, da je padlo število pravega industrijskega delavstva v Sloveniji v zadnjih desetih letih za polovico.

Ta padec števila delavstva v starih industrijskih središčih in strokah v zadnjem desetletju je tako katastrofalen in za gospodarsko življenje Slovenije tako dalekosežen, da ga ne more zabrisati niti to, da se je število zaposlenega delavstva v ostalih industrijah Slovenije dvignilo od 55.000 na 64.000, kar se je pa zgodilo izključno v korist tekstilne industrije, pri kateri je število delavstva v istem razdobju poskočilo od 5000 na 14.000. Ta padec je naznačilnejši znak zastoja v industrijskem razvoju Slovenije v zadnjih 10 letih, zastoja, ki pretresa naše gospodarsko življenje v temeljih. Upanje v trajni razvoj industrijalizacije Slovenije v novih razmerah je bilo smrtno prizadeto. Ta razvoj je postal pri današnjih razmerah problematičen.

Za ostale industrijske kraje Slovenije in v njih nastale industrije je značilno, da zaposljujejo podeželsko kmečko prebivalstvo, ki beži z grude

⁶ V skoro istem razdobju 1925—1934 je nasprotno v Bosni poskočilo število rudarjev od 5500 na 10.000, torej za 100%. Gl. Položaj rudarjev. Anketa centralnega tajništva delavskih zbornic 25. I. 1936 v Beogradu.

⁷ Poročilo Glavne Bratovske skladnice v Ljubljani za l. 1933.

v mesta, kjer se bodisi stalno naseli in sčasoma vzraste v mestni proletarijat, ali pa hodi v mesto, oziroma v tovarno le na delo, po opravljenem delu se pa vrača v vas.

V kolikem obsegu se vrši zlasti slednje, kaže primer v Ljubljani; o njej je O. U. Z. D. zbral podatke, iz katerih krajev in v kolikem številu prihajajo delavci v Ljubljano na delo.

Iz teh podatkov⁸ posnemamo, da prihaja v Ljubljano na delo po 200 do 400 delavcev iz krajev, oddaljenih 4—10 km (Dobrunje, Polje, Ježica, Dobrova, št. Vid nad Ljubljano, Dol). Po 100—200 delavcev prihaja iz 10—20 km oddaljenih krajev, kakor so Trzin, Medvode, Vrhnika, Log, in vasi do Grosuplja. Po 30—100 delavcev prihaja iz Grosuplja, Škofje Loke, Lukovice, iz vasi med Trzinom in Kamnikom, torej iz razdalje 25 km, dalje pa tudi iz Preserja, Horjula, Borovnice, Iga in Vodice. Slednjič prihaja po 10—30 delavcev iz Kranja, Kroke, Polhovega gradca, Kamnika, Motnika, št. Vida na Dolenjskem. Vidimo, da srka industrija v Ljubljani delovno silo iz krajevnega območja, čigar premer znaša okrog 60 km. Najbrž bi dobili podobno sliko, če bi raziskovali dotok delavstva v industrije Maribora, Celja in Kranja.

V industrijo Slovenije doteka delovna sila s podeželja. Ta proces ni tipičen za Slovenijo, ter se vrši danes povsod, kjer je industrija še v razvoju. Obstoja pa razlika med dotokom delavstva z dežele v mesta v pretežno agrarnih deželah in v onih z že razvito industrijo. V slednjih ni industrija osredotočena v mestih in v velikih industrijskih središčih; tam so zrastle že cele delavske generacije, s katerimi se novodošlo delavstvo takoj spoji in zraste z njimi.

Pri nas in v drugih agrarnih deželah, kjer industrija šele nastaja, ni takih industrijskih središč. Industrija je raztresena po podeželju ter zaposljuje podeželsko kmečko prebivalstvo, ne da bi ga popolnoma odtrgala od zemlje. To delavstvo sestavljajo kmetski sinovi in hčere, za katere ni prostora v rodni hiši in na domači grudi, dalje mali kmetje in kočarji, ki jih krpa zemlje okoli bajte ne more preživljati. Ti ljudje ponujajo svojo delovno silo za vsako ceno. Ker jim zemlja ne donša toliko, da bi prehranjevala vso družino in ker v današnji agrarni krizi ne morejo s prodajo pridelkov na trgu do gotovine, da bi si nabavili najpotrebnejšo obleko in obutev, pomeni za sproletarizirani kmetijski sloj gotov, pa čeprav še tako slab zaslužek v tovarni izhod iz stisk in olajšanje bede.

⁸ OUZD je predložil te podatke na posebni karti Ljubljane z okolico, objavljeni v publikaciji: Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastoja.

Sproletarizirano kmetско prebivalstvo je za mlade industrije najprikladnejše sredstvo, da se z izrabljanjem njihove cenene delovne sile bogate ter v kratkem času razvijejo v konkurenčno sposobna in trdna podjetja.

Priliv slovenskega kmečko-delavskega proletariata v tovarne je po vojni silno narastel ter je vedno večji, ker so odpadle skoraj vse možnosti izseljevanja; pred vojno se je vsako desetletje izselil v Ameriko večji del naravnega prirastka prebivalstva Slovenije. Danes se mora pretežni del tega prirastka zatekati v tovarne in tam iskati zaslužka.

Razvoj glavnih industrij Slovenije v letih 1926—1936 (po številu delavstva).

Število zavarovancev pri O. U. Z. D. in Glavni Bratovski skladnici v Ljubljani se je v l. 1926—1936 gibalo kakor kaže naslednja tabela:

Leto	Število zavarovancev		Indeksne številke glav. brat. sklad.
	OUZD.	glav. brat. sklad.	
1926	75·325	14301	100
1930	97·688	—	—
1933	75·564	9746	70
1936 (april)	83·371	—	—

Če iz števila zavarovancev izločimo glavne industrijske stroke se je v industrijah Slovenije gibalo število delavstva po posameznih strokah, kakor kažejo sledeče indeksne številke:

	Industrija kanana in ze- mlje	Krznarska industrija	Kemijska industrija	Gradnja prevo- znih sredstev hidrocentrale	Tekstilna industrija	Industrija papirja	Industrija kože gume in prede- lavanja kože	Lesna industrija	Indus. hra- ne in pijač	Tobačna industrija	Oblačilna industrija	Gradbena industrija	Grafična industrija	Skupaj
1926	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1930	131	124	163	125	180	146	109	118	158	105	113	228	87	142
1933	48	87	82	98	208	113	71	90	98	90	75	92	89	94
1936 (april)	91	95	102	96	280	124	68	75	107	94	82	93	95	106

Te številke nam nazorno prikazujejo valovanje zaposlenega industrijskega delavstva v Sloveniji v zadnjih 10 letih. Po največjem razvoju do l. 1930., ko so napredovale vse industrije brez izjeme, sledi nenadoma ka-

tastrofalen padec v l. 1935. nazaj pod normalo iz l. 1926. pri vseh industrijah, izvzemši tekstilno, ki je tudi l. 1935. zaposljevala večje število delavstva kakor l. 1930. Slednjič lahko zasledujemo letos zopet pri vseh industrijah, razen pri lesni in industriji kože, počasno popravljanje položaja, ki je pa do aprila le pri malokaterih že preseгло število iz l. 1926. Nadaljni razvoj boljše konjunktore bo pokazal, v koliki meri je industrija, ki se je za časa krize gotovo tudi močno racionalizirala, sposobna že zaposljevati število delavstva iz l. 1930.

Vsekakor pa lahko iz tega razgleda po minulem desetletju ugotovimo, da industrija Slovenije na današnji stopnji razvoja ne more v večji meri zaposliti onega prirastka prebivalstva, ki se je pred vojno lahko izselil v Ameriko, ki pa je pri današnjih spremenjenih razmerah prisiljen iskati zaslužek doma. Te številke nam dokazujejo, da se industrija Slovenije mnogo prepočasi razvija v primeri z vedno večjim prilivom kmečkega prebivalstva s propadajočih kmetskih posestev vanjo.

Zanimivo pa je zasledovati gibanje delavstva v minulem desetletju še v neki drugi smeri. Mislimo tu na gibanje delavstva po mezdni razredih. To gibanje je razvidno iz sledeče tabele:

Število zavarovancev (Indeksi)					
Mezdni razred	Dnevni zaslužek	1926	1931	1933	1935 (september)
I.	do 8 Din	100	82	60	60
II.	preko 8— do 9 60 Din	100	34	46	56
III.	„ 9 60 „ 11 60 „	100	410	430	515
IV.	„ 11 60 „ 14— „	100	155	168	173
V.	„ 14— „ 16 80 „	100	54	84	121
VI.	„ 16 80 „ 20— „	100	74	88	128
VII.	„ 20— „ 24— „	100	108	132	145
VIII.	„ 24— „ 28 80 „	100	122	129	136
IX.	„ 28 80 „ 34— „	100	116	88	91
X.	„ 34— „ 40— „	100	136	81	83
XI.	„ 40— „ 48— „	100	108	70	79
XII.	preko 48 Din	100	187	93	84

Vidimo, da se je v l. 1935. znatno popravilo število delavstva v nižjih mezdni razredih (do 28 Din dnevne mezde) razen v prvem razredu, dočim število delavstva v najvišjih razredih še daleč ni doseglo normale iz l. 1926.

število delavstva v nižjih mezdnih razredih je bilo že v letu 1935. večje od števila v l. 1931., v višjih mezdnih razredih pa se popravlja le polagoma, v najvišjem celo še nadalje pada. Iz tega moremo sklepati, da se zaposljuje delavstvo v naraščajoči konjunkturi z daleč slabšimi mezdnimi pogoji, kot pred nastopom krize.

Industrija v Sloveniji gre res, kakor je razvidno iz naraščanja števila delavstva v zadnjih dveh letih, novi, boljši konjunkturi nasproti, toda slovensko delavstvo bo, kakor kaže gornja tabela, pri sedanjem nizkem stanju mezd deležno dobička te nove konjunktore že v daleč manjši meri, kakor za časa konjunktore pred krizo. Življenjski standard delavstva v Sloveniji pada.

Zaključki.

Industrijalizacija Slovenije po vojni nikakor ni toliko napredovala, da bi industrija mogla zaposliti vse sproletarizirano kmetско prebivalstvo, ki pritiska s podeželja na delovni trg Slovenije. Zato nastaja v Sloveniji iz leta v leto večja industrijska rezervna armada, ki izhaja iz obubožanega podeželja in poplavlja delovni trg. Na drugi strani meče racionalizacija v nekaterih glavnih industrijah (rudarstvo, kovinska industrija) do tedaj zaposlene delavce na cesto. Slednjič večja stisko na delovnem trgu Slovenije še okolnost, da podpira država v drugih pokrajinah nekatere industrije, ki jih ima Slovenija dovolj razvite za potrebe cele države; iz tega vzroka se zapirajo obrati Slovenije. Pozabiti pa ne smemo tudi na dotok cenene delovne sile z juga države, ki tudi tlači mezdo navzdol. Posledica vseh teh razmer je, da povprečna zavarovana mezda v Sloveniji že od l. 1930. dalje neprestano pada ter pada tako tudi delavstvo v Sloveniji v vedno večjo bedo in pomanjkanje.

Čim pa smo ugotovili tesno povezanost delavstva v industriji Slovenije s podeželjem in odvisnost tega od prilik, pod katerimi dela delavstvo v industriji, zlasti pa od višine mezd, vidimo, da se s padanjem teh slabša tudi položaj na našem podeželju. Ker pretežni del slovenskih kmetških gospodarstev ne donša toliko, da bi se mogla preživljati cela družina na njem in je potrebno, da posamezni člani hodijo na delo v tovarno, sta kmečko podeželje in industrija tako neposredno povezana, da se nahaja prvo v veliki odvisnosti od druge. Spričo te sestave našega industrijskega delavstva pomeni vsako izboljšanje delovnih pogojev v tovarni in povišanje mezd tudi izboljšanje razmer na podeželju. Izkoriščanje in prekomerno izrabljanje delovne sile v tovarni pa zopet ne zadene samo neposredno prizadetih delavcev, ampak slabi in troši zdravje in sile naše kmetške sredine.

Tako postanejo zahteve delavstva po izboljšanju delovnih pogojev in višjih mezdah zahteve vsega slovenskega delovnega ljudstva v mestih in podeželju. S tem pa postanejo naši socialni problemi del narodnostnega — slovenskega vprašanja.

Današnje stanje v industriji Slovenije ni samo plod svetovne gospodarske krize, marveč v veliki meri tudi posledica današnjega političnega položaja slovenskega naroda.

Slovensko delavstvo stoji s svojimi zahtevami sredi ostalih plasti slovenskega naroda in njegovih političnih in gospodarskih zahtev, ki so prav tako tudi zahteve delavstva, ter jih bo ravno ono, na čelu slovenskega delovnega ljudstva, tudi dokončno rešilo.

„Pesmi“ 1854

Avg. Pirjevec

(Konec)

Azakaj se tudi 1854. leta ni javil k maturi? Na to vprašanje nam daje odgovor pismo, ki ga je pisal teolog Janez Valjavec 28. julija 1854 svojemu in Levstikovemu prijatelju Dragotinu Rudežu: „... Levstika... bi bil pozdravil... Levstik jo je bil iz Ljubljane potegnil in je dolgo časa na svojim rojstnim kraji bil; mature se še dozdej ni podstopil in mu bo toraj terdo šlo za njo, ker zmiraj več tirjajo od ljudi in bolj in bolj ojstri proti nekterim postajajo...“²⁸

Valjavec nam je navedel dva vzroka, ki sta Levstiku zagrenila maturo. Prvi vzrok, da „zmiraj več tirjajo od ljudi“, nam je tudi iz ministrskih odlokov znan, ki so od leta do leta maturo poostrili. Nov nam je drugi vzrok, da namreč „bolj in bolj ojstri proti nekterim postajajo“. Valjavec sam je štel tudi Levstika med one, ki bi bili deležni posebne „ojstrosti“, in brez dvoma se je tega zavedal tudi Levstik sam. Ob enem nam je Valjavčeva ugotovitev dokaz, kako je reakcija pronicala vedno globlje in si utrla pot tudi v šole. Levstik je imel že iz Alojzijevišča označbo človeka, ki „kvarno“ vpliva na svoje součence, kar je dobro vedel katehet Anton Globočnik, ki je poučeval v vseh višjih razredih verstvo, in kar so verjetno vedeli tudi drugi profesorji. In na take ljudi, kot je bil mladi Levstik, je gotovo „ojstro“ pazila večina mož, ki je dobivala svoj kruhek od vlade, katera je razpredla gosto zaupniško in policijsko

²⁸ Turk A., Nekaj o Levstiku kot kandidatu teologije. ČZN XX (1925), 94.